

De ster van Bethlehem

- T. van den Berg -

Mattheüs 2 (Statenvertaling)

1 Toen nu Jezus geboren was te Bethlehem, *gelegen* in Judéa, in de dagen van den koning Herodes, zie, *enige* wijzen van het oosten zijn te Jeruzalem aangekomen,

2 Zeggende: Waar is de geboren Koning der Joden? Want wij hebben gezien Zijn ster in het oosten, en zijn gekomen om Hem te aanbidden.

9 En zij, den koning gehoord hebbende, zijn heengereisd; en zie, de ster die zij in het oosten gezien hadden, ging hun voor, totdat zij kwam en stond boven *de plaats* waar het Kindeken was.

10 Als zij nu de ster zagen, verheugden zij zich met zeer grote vreugde.

11 En in het huis gekomen zijnde, vonden zij het Kindeken met Maria, Zijn moeder,

Inleiding

Het verhaal van de wijzen uit het oosten die in Jeruzalem verschijnen met hun wonderlijke verhaal over een ster sprak altijd sterk tot de verbeelding. De ‘ster van Bethlehem’ heeft dan ook heel wat pennen in beweging gebracht en tot allerlei speculaties geleid. Dat betreft niet alleen de vraag wat voor ster dat was, maar ook wie deze wijzen waren, waar ze precies vandaan kwamen en hoe ze boodschappen aflazen uit de hemellichamen.

Er verscheen inmiddels een stroom aan boeken, wetenschappelijke artikelen en theorieën om de ster en alles rond de magiërs te verklaren. In 2014 was er zelfs een internationaal congres in Groningen aan gewijd, waarover een dik boek verscheen.¹ Ook kwam steeds weer de vraag op of deze ster nu een bovennatuurlijk verschijnsel was, een goddelijk wonder, of een gewoon natuurverschijnsel.

De moderne Schriftekritiek heeft het zich gemakkelijk gemaakt door te verklaren, dat het niet om een echte ster ging en dat het verhaal van de wijzen niet historisch is. Mattheüs zou de ster in het verhaal hebben ingevoerd om de belangrijkheid van Christus’ geboorte te onderstrepen. Dit, naar het voorbeeld van geboorteverhalen van andere groten in de wereldgeschiedenis, zoals Alexander de Grote, keizer Augustus en Abraham (volgens een Joodse traditie). De verschijning van de ster is dan niet waar gebeurd, maar wel ‘waar’. Deze manier van Schriftuitleg wijzen we af. Wij gaan uit van de betrouwbaarheid van de Schrift en van werkelijke gebeurtenissen. Welke zijn dat?

Wat zagen de magiërs in hun land en later in Bethlehem?

Volgens Mattheüs 2:2 zagen zij in hun eigen land een ster. Het Griekse woord *aster*, dat met ster is vertaald, betekent voornamelijk een ster, maar daarmee is een planeet niet op voorhand uit te sluiten.² Magiërs wisten heel goed het verschil tussen sterren en planeten. Deze laatsten hebben immers ten opzichte van sterren afwijkende omloopbanen. Uit het woord *aster* zelf is dus niet eenduidig af te leiden of zij een ster of planeet zagen. Ze hebben deze wel in verband gebracht met de geboorte van een Koning in Judea en gaan daarom naar Jeruzalem. In Bethlehem zien ze

¹ George van Kooten en Peter Barthel, *The Star of Bethlehem and the Magi - Interdisciplinary Perspectives from Experts on the Ancient Near East, the Greco-Roman World, and Modern Astronomy*, Brill, 2015.

² Het woord planeten dat de SV in 2 Kon. 23:5 noemt is niet juist. De HSV vertaalt terecht met sterrenbeelden, de zogenaamde dierenriem (Leidse Vertaling en Gispén c.s. in de *Bijbelse Encyclopedie*).

dezelfde ster en zijn daarover verblijd. Welke gegevens verschaft Mattheüs ons allemaal over de ster?

1. Volgens 2:2 gaat het om een ster of planeet, enkelvoud.
2. *Zijn* ster betekent, dat zij die met de geboorte (of conceptie?) van een Koning in Palestina of Judea in verband brachten.
3. De magiërs zagen de ster 'in het oosten', lezen we in de vertaling. Met het oosten (Grieks: anatólé) bedoelen ze niet hun woongebied. Ze zouden dan hun herkomst genoemd hebben. Het woord *anatólé* (enkelvoud) staat ook niet vooraan, maar achteraan in de zin. En omdat alle hemellichamen uiteraard in het oosten opkomen kan ook dat niet bedoeld zijn, al was het zo. Er zou dan trouwens het meervoud moeten staan. Evenmin zeggen ze enkel 'wij hebben Zijn ster gezien'. *Anatólé* bedoelt dus iets toe te voegen. Nu kan het woord, behalve met het oosten (plaats van zonsopkomst), ook vertaald worden met dageraad, zonsopkomst, rijzen, opkomen, opgaan, opnieuw verschijnen. Er kan dus vertaald worden met 'wij hebben Zijn ster zien opgaan' (LV, NBV21), 'zien opkomen' of 'Zijn ster gezien in haar opgang'. Dat betekent, dat zij een hemellichaam zagen, dat voor het eerst (weer) zichtbaar werd boven de oostelijke horizon.
4. Uit Mattheüs 2:9 blijkt, dat ze bij Bethlehem *dezelfde* ster of planeet zien als in hun land.
5. De magiërs zijn blij verrast als ze de ster zien. Dat blijkt uit het woord 'zie' in vers 9 en de 'grote vreugde' in vers 10. Maar betekent 'die zij in haar opgang gezien hadden' dat de ster pas hier bij Bethlehem weer opnieuw en onverwacht verschijnt, na lange tijd van afwezigheid sinds haar 'opgang'? Of waren ze ergens anders over verheugd?
6. Vers 9 zegt verder: de ster ging hun voor.³ Bewoog de ster dan als een gids mee met het wegverloop? En was dat vanuit hun land naar Jeruzalem?⁴ Of alleen van Jeruzalem naar Bethlehem? Waren ze daarom soms verheugd? Er staat een woord in de grondtekst dat werkelijk beweging impliceert. Ook het woord 'totdat' (totdat zij kwam en stond) staat er en wijst ook op een bepaalde voorafgaande beweging. De ster 'kwam' en 'stond'.
7. Vers 9 zegt ten slotte dat de ster stond 'boven waar het Kindeken was'. Meestal wordt hiertussen gevoegd 'de plaats' waar het Kindeke was. Dat staat niet in de grondtekst, vandaar dat het cursief gedrukt wordt. Maar omdat vers 11 zonder verdere uitleg spreekt van 'het' huis waar Jezus met Maria was, lijkt dat bedoeld te zijn.

Bovennatuurlijke ster?

Uit deze gegevens kan geconcludeerd worden, dat de magiërs in het oosten één ster aan het firmament zagen. Maar omdat het niet in te zien is hoe een *natuurlijke* ster hen als een klein lichtpuntje aan het firmament op een bochtige weg naar Bethlehem kan voorgaan en in Bethlehem boven één huis kan stilstaan, moet deze ster een bovennatuurlijk, voor de magiërs onverwacht, éénmalig verschijnsel zijn geweest. Als een wonder van God; om wellicht alleen deze groep magi te leiden.⁵ God hield hun ogen dan wellicht zo, dat alleen zij dit zagen. De ster

³ De Statenvertalers wijzen in een kanttekening op de vuurkolom die het volk Israël voorging en leidde.

⁴ W.G. van de Hulst in *De Bijbelse Geschiedenissen*: 'En elke avond flonkerde zij weer en elke avond verder'.

⁵ SV kanttekening 11 bij Matth. 2:9 'Hieruit blijkt, dat zij geen gewone ster des hemels geweest is, maar een bijzonder geschapen licht'. Calvijn schrijft in zijn traktaat *Advertissement contre lástrologie, quón apelle judiciaire, et autres curiositéz qui regnent aujourdhuy au monde* (1549), 'God heeft door een wonder een

stond dan niet werkelijk aan het firmament, anders was niet te zien dat deze hen voorging en precies boven één huis stond. Zo'n eenmalige ster is dan vanzelfsprekend niet terug te vinden via astronomiesoftware zoals van starrynight.com.

Dit is sinds vele eeuwen de traditionele uitleg. Er zijn ook hedendaagse wetenschappers die hiervan uitgaan, zoals onder andere de Amerikaanse hoogleraar natuurkunde Donald DeYoung.⁶ Ook de Amerikaanse natuur- en sterrenkundige dr. Danny R. Faulkner, schrijver van *The Created Cosmos* (2016) meent dit en stelt, dat het ontzettend lastig is om de beschrijving die Mattheüs geeft van de ster te combineren met één of ander astronomisch verschijnsel. Ook de natuurkundige dr. Aaron Adair meent, dat Mattheüs een bovennatuurlijke ster bedoelde, hoewel hij zelf het verhaal van de wijzen niet als historisch beschouwt.⁷

Bezwaren

De traditionele uitleg, dat in Mattheüs 2:9 geen natuurlijke ster kan zijn bedoeld, is begrijpelijk. Op geen andere wijze kon men, naar men meende, het *voorgaan* naar Bethlehem en *stilstaan* boven een huis van een ster verklaren. Toch kleven daaraan de volgende belangrijke bezwaren.

- Als in Mattheüs 2:9 een bovennatuurlijke ster is bedoeld, die gezien haar gidsfunctie onmogelijk aan het firmament kon staan (SV: 'geen gewone ster des hemels'), dan is dat strijdig met de ster in vers 2, die wel aan het firmament stond. Maar in vers 9 wordt nadrukkelijk gezegd, dat het wél om dezelfde ster ging als die de magiërs in het oosten hadden gezien. Het ging in vers 2 immers om een ster die aan de oostelijke horizon opging, gewoon zoals andere sterren en planeten. De ster in vers 2 stond dus werkelijk aan de hemelkoepel. Met andere woorden: ook in vers 9 moet het om een werkelijke ster aan het firmament gegaan zijn. Alleen lezen of begrijpen wij blijkbaar iets niet goed.

- Verder blijkt uit het verhaal zelf dat de magiërs helemaal geen ster als 'gids' nodig hadden om het huis te vinden waar Jezus was. In hun thuisland hadden zij na de 'opgang' van de ster zelf al geconcludeerd, dat er Koning geboren was bij de Joden, dus in Palestina c.q. Judea. Jeruzalem konden ze zelf wel vinden. Ze konden echter niet weten in Bethlehem te moeten zijn. Dat krijgen ze van Herodes te horen. Bethlehem ligt maar een paar kilometer verderop naar het zuiden en kan eenvoudig gevonden worden. In dat kleine dorp hoeven ze slechts navraag te doen, bijvoorbeeld bij de stamoudste, om het huis te vinden waar Jezus is.⁸ Ze hadden dus helemaal geen meebewegende ster nodig die hen als gids vanuit Jeruzalem naar Bethlehem en het huis de

ster beschikt om de wijzgeren (...) te leiden en heeft haar de juiste koers voor hun reis gegeven, die niet past bij de universele beweging van de hemel...' en 'dit moet wel boven de natuur uitgaan'.

⁶ 'The conclusion is that the Star of Bethlehem cannot be explained by science! It was a temporary and supernatural light' (op website <https://answersingenesis.org>).

⁷ Aaron Adair, *The Star of Bethlehem: A Skeptical View*, Onus Books, Fareham, UK, 2013. Zie ook zijn hoofdstuk 3 van het in noot 1 genoemde boek, p. 43-84, noot 84. Daarin stelt hij, dat Mattheüs een fictief verhaal invoerde, omdat hij zijn evangelie pas in 70/80 n.Chr. schreef, toen getuigen zoals Maria al gestorven waren en de tijdsafstand te groot was. Anderen denken zelfs aan 90-110 n.Chr. De papyroloog C.P. Thiede dateert het evangelie op circa 70 n.Chr., maar Jakob van Bruggen en anderen op 50/65. Mattheüs kan echter al sinds hij Jezus' discipel werd woorden van Jezus en andere informatie verzameld/genoteerd hebben. Peter Barthel, organisator van het congres, meent dat de vele details die Mattheüs vermeldt, op een historische gebeurtenis wijzen.

⁸ Als zo'n groot, illuster gezelschap overdag in het kleine Bethlehem verschijnt trekt dat ongetwijfeld al snel veel bekijks. Als de wijzen ook hier hun vraag stellen waar de geboren Koning is, beseffen omstanders dat het om een nakomeling van David zou moeten gaan en zou de stamoudste geraadpleegd worden. Op gelijke wijze zullen eerder al de herders snel en eenvoudig Jezus gevonden hebben.

weg wijst. Feitelijk is het *Gods Woord* dat hen in Bethlehem bij Jezus brengt en niet de ster of de astrologie. Dat is wellicht het grootste bezwaar tegen een bovennatuurlijke ster met een gidsfunctie. Deze vermeende gidsfunctie was immers juist het argument om in Mattheüs 2:9 aan een bovennatuurlijke ster te denken.

- Er is geen voorstelling van te maken waaruit de wijzen ineens konden concluderen om vanuit hun woonplaats achter een ster als gids aan te moeten gaan. Dat wordt nog lastiger als we bedenken, dat de ster alleen 's nachts te zien was. Ze zouden dan alleen in het nachtelijk duister grote afstanden moeten afleggen! Dat is nauwelijks in te denken. Kwamen ze ook niet overdag in Jeruzalem aan waar ze hun vraag stelden aan omstanders?

- Ook als de ster hen enkel voorging vanuit Jeruzalem naar Bethlehem is het niet voor te stellen waardoor ze, toen het al donker was geworden, zouden kunnen begrijpen achter een klein lichtje aan te moeten gaan en bij donker nog naar Bethlehem te gaan.

- Verder dringt de vraag zich op of de magiërs, als geroutineerde astronomen, niet zouden doorhebben, dat een klein lichtje, dat zich voor hen uit beweegt niet aan het firmament staat en zich niet gedraagt als normale ster? Zoiets zouden ze nooit eerder hebben meegemaakt. Ze zouden zo'n lichtje nooit identificeren met dezelfde ster zoals zij die *eerder* in het oosten gezien hadden aan het firmament.

- Mattheüs geeft zelf opvallend genoeg geen hint dat het een bovennatuurlijke ster was of dat haar wonderlijke gidsfunctie de bijzondere leiding van God was. Integendeel, hij verwijst naar vers 2 waar het om een natuurlijke ster ging.

- De wijzen noemen in Mattheüs 2:9 geen *nieuwe* ster, maar *Zijn* ster.

- Conclusie: een 'ster' als *bovennatuurlijke gids* lijkt niet alleen overbodig, maar ook onrealistisch te zijn. Het is dus zeer te betwijfelen of in Mattheüs 2:9 een bovennatuurlijke ster is bedoeld.

Een natuurlijke ster (1)

Maar als het ging om een *natuurlijke* ster aan het firmament dan rijst de vraag wat in Mattheüs 2:9 dan wél bedoeld kan zijn met: 'de ster die zij *in het oosten* gezien hadden, *ging hun voor*, totdat zij *kwam* en *stond* boven waar het Kindeke was'? In Mattheüs 2:2 ging de ster op aan de oostelijke horizon, zoals alle hemellichamen dat doen en ze stond dus even werkelijk aan de hemel als andere sterren. Hoe kon het dat een natuurlijke ster dan 'voorging', 'kwam' en 'stond' als ze aan het firmament bleef?

Om de betekenis van deze drie woorden en van de vreugde van de magiërs in Mattheüs 2:10 te begrijpen is enig inzicht in astronomie nodig. Het gaat immers om magiërs die op zaken letten, waar andere mensen geen weet van hebben. Het is daarom te begrijpen, dat Mattheüs 2:9 een omschrijving van een verschijnsel geeft, dat het inzicht van magiërs weerspiegelt. Een niet ingewijde kan er dus makkelijk iets in lezen wat niet bedoeld is, terwijl de clou hem ontgaat. Het is overigens wel duidelijk, dat Mattheüs voor de woorden 'voorgaan', 'kwam' en 'stond' gewone Griekse woorden gebruikte, dus geen technische termen die magiërs gebruikten. Of Mattheüs bekend was met astrologie is niet bekend.⁹

Het lijkt mogelijk, dat hij het verhaal optekende uit de mond van Maria, dus uit de eerste hand. Dat kan ook na Pinksteren geweest zijn, toen zij nog met Johannes in Jeruzalem verbleef. Verder waren er nog de broers van Jezus die hier mogelijk van afwisten. Het is dan begrijpelijk, dat wat de magiërs waarnamen, in gewone taal door Maria of andere bronnen is verteld, zoals zij het

⁹ Verondersteld door George van Kooten op www.rug.nl/news/2014/12/studium-generale-star-bethlehem.

begrepen hebben. Begrijpelijk is ook, dat Mattheüs zich in eenvoudige taal heeft gericht op de gewone lezer van zijn tijd, die geen kennis had van astrologie.

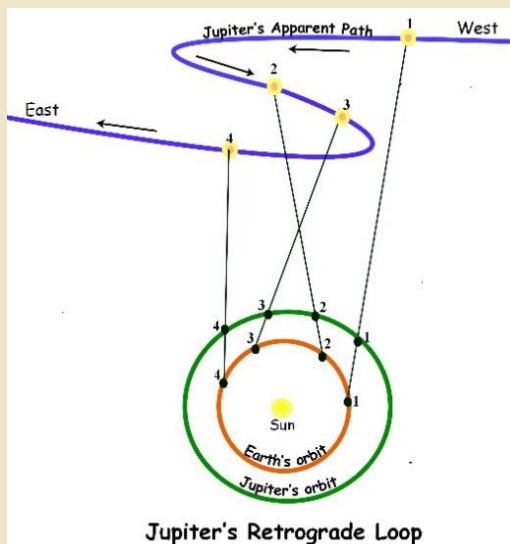
Er is ook gedacht, dat Jozef of Maria de astrologische termen van de wijzen door taalproblemen en het ontberen van astrologische kennis niet hebben begrepen. Daardoor zou de verwoording in Mattheüs 2:9 geen recht doen aan de werkelijkheid. Maar in het Midden-Oosten werd overal Aramees en Grieks gesproken, zodat men zich verstaanbaar kon maken.

Het is dus aannemelijk, dat het in Mattheüs 2:9 gaat om waarnemingsbeschrijvingen, waarbij de tekst niet overvraagd moet worden. Aan Mattheüs 2:9 kan dus een gewoon natuurverschijnsel ten grondslag liggen. De Griekse grondtekst laat namelijk, anders dan DeYoung en Faulkner beweren, toch wel een andere interpretatie toe dan van een bovennatuurlijke ster. Hieronder twee modellen die kunnen verklaren wat het betekent, dat een natuurlijke ster 'voorging', 'kwam' en 'stond' boven waar het Kind was.

(A) Voorgaan en stilstaan als retrograde fase van een planeet

In dit geval gaat het om een *planeet*, die als een ster lijkt te stralen, maar zonder twinkeling. Magiërs kenden het onderscheid tussen planeten en sterren. Mattheüs gebruikt het gewone woord *aster* waarschijnlijk in de alledaagse betekenis, waarbij planeet niet is uitgesloten. In Openbaringen 2:28 en 22:16 wordt met hetzelfde woord de Morgenster aangeduid, dat is de *planeet* Venus. Ook Paulus gebruikt dit woord in 1 Korinthe 15:41 als een aanduiding voor sterren en planeten (vandaar het verschil in helderheid; de planeten Venus en Jupiter zijn helderder dan de helderste ster Sirius).

Sterren en planeten bewegen zich voor ons oog aan het firmament van oost naar west, net als de zon en de maan. Dat komt door de draaiing van de aarde. Maar ten opzichte van de sterrenwereld lopen planeten van west naar oost. Door onder andere verschillen tussen de omloopsnelheden en banen om de zon van de aarde ten opzichte van planeten, lijkt het echter soms alsof planeten tijdelijk achteruitlopen in hun baan, van oost naar west. Dat heet retrograde fase. Retrograde betekent teruglopen. Voor ons besef neemt de omloopsnelheid dan af totdat zij lijkt stil te staan (eerste stationaire punt). Daarna loopt zij enige weken achteruit, totdat ze een tweede stationair punt heeft bereikt. Hierna gaat de planeet weer in haar oorspronkelijke koers van west naar oost verder. Op zich is dit verschijnsel niets bijzonders. De planeet Mercurius gaat wel drie keer per jaar retrograde en magiërs konden alle verschillen en fasen goed onderscheiden en voorspellen. Hieronder *als voorbeeld* de retrograde fase van de planeet Jupiter.

Bij punt 1 beweegt Jupiter gewoon van west naar oost door de sterren, maar maakt later een lus en lijkt in de bocht een tijdje stil te staan, dat is de eerste stationaire fase van circa twee weken. Babylonische magiërs noteerden het midden ervan als hét punt van stilstand, wat zij voorspelden in hun almanakken.

Na de stilstand loopt ze circa vier maanden terug (retrograde) richting de punten 2 en 3 en beweegt zich daarbij van oost naar west. Daarna maakt ze weer een lus en komt in de tweede stationaire fase van twee weken, waarbij ze weer stil lijkt te staan. Daarna hervat ze haar oorspronkelijke beweging van west naar oost, richting punt 4 en verder.

Een retrograde beweging van een planeet, gevolgd door het stilstaan in een stationaire fase aan de nachtelijke hemel, kan het *voorgaan* van oost naar west, het *komen* boven Bethlehem en het *stilstaan* daar verklaren.¹⁰ Op weg naar Jeruzalem en Bethlehem stond de planeet elke nacht iets verder naar het westen ten opzichte van de sterrenhemel. De wijzen reisden daarbij gewoon overdag, de planeet diende dus niet als gids. Toen zij in Bethlehem waren aangekomen bereikte de planeet juist het midden van zijn tweede stationaire fase. Dat konden ze in de nacht die volgde op het bezoek aan Jezus zien. Het stilstaan betekende voor hen: einde reis, bestemming bereikt, het doel gevonden. Dit verklaart hun grote vreugde. Dezelfde ster die ze in het oosten hadden gezien bevestigde nu ook, dat zij op de juiste plaats en bij de geboren Koning waren. Hun interpretaties klopten! 'Boven waar het Kind was' betekent dus boven Bethlehem. De planeet vervolgde een tijd later weer zijn normale loop van west naar oost.

Een scenario als dit zou het geweest kunnen zijn. Om welke planeet het dan ging en in welk jaar kan niemand onomstotelijk vaststellen. Er is nog altijd discussie over de vraag wanneer Jezus geboren is en dat is bepalend. Het meest aannemelijk lijkt evenwel de planeet Jupiter.

(B) De ster ging voor en stond boven Bethlehem

Een tweede mogelijkheid gaat uit van een ander begrip van het woord 'voorgaan'. Ook hier is de ster in feite een planeet. Deze wordt dan niet als richtinggevend gezien richting Jeruzalem en nog minder als lichtje op weg naar Bethlehem. Het voorgaan wordt dan zo gezien, dat dezelfde planeet, die ze in het oosten gezien hadden hen om zo te zeggen in Bethlehem al opwachtte, hen was *voorgegaan*. Als was het een rendez-vous. Hij ging hen sinds zijn opgang letterlijk voor *totdat* hij in zijn omloop kwam op zijn hoogste punt aan de hemel, en vrij recht *boven* Bethlehem *stond*, uitgerekend in de nacht, nadat de magiërs daar waren gearriveerd. Dat verklaart hun grote vreugde.

Waarschijnlijk was dat moment ook het midden van een stationaire fase. Hun grote vreugde betrof dus niet het feit, dat ze de ster ineens weer zagen na lange afwezigheid. Ze wisten uiteraard dat de ster er zou staan. Maar juist toen ze in Bethlehem waren bereikte de ster zijn hoogste punt aan het firmament, iets wat ze van tevoren nooit zo hadden kunnen voorzien. Ze ervaarden dit als een bevestigend signaal van hogerhand. Hun interpretatie bleek volkomen juist geweest te zijn!¹¹ Hun grote vreugde betrof volgens Mattheüs ook het zien van de ster (planeet), niet dat zij de geboren Koning hadden gevonden. Al zullen zij daar uiteraard ook over verheugd zijn geweest.

Ook voor dit model geldt dat niemand onomstotelijk vast kan stellen om welke planeet het ging. Maar ook in dit geval is Jupiter de grootste kanshebber. Deze kan 's nachts op iets meer dan 2/3 (67,5°) richting het zenit kan staan, behoorlijk hoog dus. Jupiter is trouwens een bijzondere 'planeet'. Hij is te klein om ster te zijn en te groot om een echte planeet te zijn. Feitelijk geen planeet, noch ster, maar een zogenaamde gasreus.

¹⁰ Te denken is aan Ivor Bulmer-Thomas *The Star of Bethlehem, - A New Explanation – Stationary Point of a Planet*, 1992 en Attorney F.H. Larsons film *The Star of Bethlehem*, 2007. Ook Michael R. Molnar in zijn *The Star of Bethlehem, The Legacy of the Magi*, New Brunswick, NJ, 1999, dacht aan retrograde beweging en stilstaan, zonder precies aan te geven hoe.

¹¹ Een voorbeeld van deze theorie levert Dwight R. Hutcheson in zijn boeken *The Star of Bethlehem, Signs in the East and a Surprise in the West* (2017) en *The Lion Led the Way* (2021).

De ster ging hun voor, totdat zij kwam en stond boven

Om voorbeeld B goed te verstaan is het goed om breder op Mattheüs 2:9 in te gaan. De woorden uit het kopje worden traditioneel zo verstaan, dat de ster voor de wijzen uitging, nadat ze uit Jeruzalem vertrokken waren totdat ze precies stopte boven het huis waar Jezus was. Toch is dat voorgaan op die manier waarschijnlijk niet bedoeld.

Het Griekse woord *proègen* (van het werkwoord *proagó*) kan behalve voorgaan ook voorafgaan, vooruit gaan en eerder gaan betekenen. Het heeft dan de betekenis van voorafgaan in tijd. Dat is ook de betekenis ervan in 1 Timotheüs 1:18,¹² maar vooral ook in Mattheüs 26:32 en 28:7. Jezus zegt de discipelen dat Hij hen (na Zijn opstanding) voorgaat naar Galilea. Dat betekent niet, dat Hij hen visueel leidt op de weg naar Galilea, maar dat hij op een zeker moment in Galilea zal zijn en daar op hen wacht. Hij was er al toen de discipelen daar kwamen. Hetzelfde woord (*proagein*) wordt gebruikt in Mattheüs 14:22 waar Jezus de discipelen opdracht geeft voor Hem uit te varen naar de overzijde van het meer, terwijl Hij niet meegaat. Hij voegt zich pas een tijd later bij hen. Het voorgaan van de 'ster' sloeg dus niet op de reis van Jeruzalem naar Bethlehem, alsof ze een gids was, maar op de voorafgaande periode, waarin zij dag na dag meer naar haar hoogste positie aan de hemel rees. Totdat ze was gekomen aan haar hoogste positie, en daar stond toen de wijzen juist in Bethlehem waren. De ster wachtte de wijzen om zo te zeggen al op. Hutcheson wijst er wel terecht op, dat het imperfect 'ging voor' geplaatst is vóór de twee werkwoorden met een aoristus, namelijk 'kwam' (Grieks *elthòn*) en 'stond' (Grieks, *estathé*) die beiden wijzen op een voltooide handeling. De verwondering van de wijzen over de ster was dus niet voordat ze naar Bethlehem gingen, maar toen ze daar al waren.

De Naardense Bijbel vertaalt terecht Mattheüs 2:9 zo: 'en zie, de ster die zij in het oosten hebben gezien is hun *vooruitgegaan* (cursivering van mij, TvdB) totdat hij komt en blijft staan boven waar het jongetje is geweest'. Pas toen de wijzen dát zagen (het staan van de ster boven Bethlehem op een voor hen betekenisvol punt, vandaar 'zie') waren zij verheugd. Vers 9 vermeldt dus eerst de positie van de ster en pas daarna vermeldt vers 10 dat de wijzen zich verheugden met zeer grote vreugde.

Verder: niet voor niets staat in het Grieks enkel dat de ster stond 'boven waar het Kind was'. Er staat dus niet tussen 'het huis' of 'de plaats' waar Jezus was. Vertalers vullen dat zo cursief in, maar dat is juist niet de bedoeling. Het accentueert, dat de ster boven Bethlehem en Judea stond, waar het Kind was.

Intussen houdt dit in, dat de magiërs de ster 's nachts zagen en zich in Bethlehem bevonden. Betekent vers 11 nu, dat ze ook in de avond of nacht in Bethlehem aankwamen en na het zien van de ster nog diezelfde nacht Jezus in het huis hebben aanbeden? Dat is onaannemelijk en zou zeer ongebruikelijk zijn. Zij kunnen dit bezoek ook de volgende dag hebben afgelegd. Het is echter reëler te veronderstellen, dat zij overdag aankwamen en het huis van Jozef en Maria met Jezus bezocht hebben. In de nacht die volgde hebben de wijzen of een deel van hen (misschien om de beurt) ongetwijfeld het verloop van de 'ster' gevolgd om te kunnen waarnemen, dat hij op een bepaald uur zijn hoogste stand aan de hemel bereikte. Dat was dan het moment, waarop zij zich verheugden. Zo was de ster een bevestiging achteraf, dat het aanbeden Kind inderdaad een groot Koning was.

Wellicht vermaande God hen ook in diezelfde nacht in een droom om langs een andere weg terug te keren. Voordat ze vertrokken kunnen zij dat nog aan Maria (en Jozef?) hebben verteld.

¹² '... dat gij naar de profetieën, die van u voorgegaan zijn, in dezelve den goeden strijd strijdt;'

Natuurlijke ster (2)

Een verklaring van de ster als een natuurlijk fenomeen is dus niet op voorhand onmogelijk of onredelijk. Van de twee genoemde mogelijkheden lijkt de laatste (B) aannemelijker dan de eerste. Een bovennatuurlijke planeet is niet nodig om Mattheus 2 te verstaan. Andere opties als een (super)nova of komeet kunnen ook niet voldoen aan de tekstwoorden uit Mattheüs 2:9.¹³ Tussen 8 v.Chr. en 1 v.Chr. zijn die er ook niet geweest, voor zover uit de geschiedenis blijkt. Het enkelvoud ster wijst erop, dat een bepaalde ster of planeet leidend was voor de magiërs, ook al kan die bestaan hebben in een bepaald sterrenbeeld of deel uitmakend van een conjunctie.

Veel wetenschappers menen, dat de leidende 'ster' in feite de koningsplaneet Jupiter was. Dat is althans de beste mogelijkheid binnen de twee genoemde voorbeelden. Aan de hand hiervan zijn verschillende theorieën opgesteld, afhankelijk van welk geboortjaar van Christus men uitging, 7,6 of 5 v. Chr. dan wel 3 en 2 v.Chr. Wat het juiste jaar is, is niet eenduidig te bewijzen. Maar misschien wordt ooit het verslag van de wijzen van hun reis naar Bethlehem gevonden!

Het lijkt voldoende dat we het verhaal van de wijzen en de ster, net als de kindermoord, de vlucht naar en terugkeer uit Egypte als historisch en betrouwbaar achten. Het is in dat verband goed om nog wat meer aandacht te schenken aan Mattheüs 2:2 en zich af te vragen hoe de magiërs nu concludeerden, dat er een Koning in Judea geboren werd.

Waarom naar Judea?

In vers 2 ging het in ieder geval om een ster die aan de oostelijke horizon opging en die werkelijk aan de hemelkoepel stond, zoals de andere hemellichamen. Daar moet in dit geval echter iets bijzonders mee aan de hand geweest zijn, ze viel bij de magiërs op en daarom kwamen ze ook in actie. Ik laat in het midden wat dit precies was, dat is nooit exact vast te stellen, tenzij we het verslag van de magiërs vinden. Dat geldt ook voor de vraag of het om een heliakische opkomst ging of niet, al is dat mogelijk.¹⁴ Maar in elk geval weten we uit de wijze waarop magiërs hemelverschijnselen interpreteerden, dat ze uit het verschijnen van één enkele ster zonder verder verband, ook als die bovennatuurlijk was, geen conclusies konden trekken. Hun kennis van de astronomie was dermate groot, dat ze van tevoren al wisten welke hemellichamen er aan de oostelijke horizon zouden verschijnen. Ze voorspelden ook allerlei conjuncties. Het opkomen van de ster kan voor hen geen verrassing zijn geweest, tenzij het een bovennatuurlijke ster was. Maar dan nog hadden zij meer 'signalen' nodig om met hun gangbare manier van uitleg van hemelverschijnselen te besluiten dat er een Koning in Judea is geboren.

Hun interpretaties maakten zij o.a. aan de hand van standen van sterren en planeten onderling of in conjunctie, hun bewegingen ten opzichte van elkaar, waarbij ook de zon, de maan, sterrenbeelden, retrograde fasen en stationaire punten van belang konden zijn. Mogelijk verscheen deze wonderlijke ster daarom in een bepaald sterrenbeeld of een ander patroon met planeten of sterren, of in een conjunctie, eventueel in meer volgende fasen en gedaanten en over

¹³ De Britse theoloog en voormalig hoogleraar Colin R. Nicholl ging in *The Great Christ Comet - Revealing the True Star of Bethlehem* (2015) uit van een komeet boven Bethlehem. De staart wees precies het huis aan waar Jezus was. Hoewel de theorie knap is, werkt de praktijk niet. Wie tien meter opzij gaat staan neemt de staart al weer boven een ander huis waar. Ook kan een komeet niet als bewegende gids fungeren. Het zou in 6 v.Chr. de grootste, helderste en langdurigste komeet ooit geweest zijn. Die zou geen mens ontgaan kunnen zijn, maar er is in historische documenten geen spoor van een waarneming bekend.

¹⁴ Heliakisch betekent, dat een ster of planeet net voor zonsopgang weer voor het eerst na een lange periode van afwezigheid kort zichtbaar wordt aan de oostelijke horizon, wat extra betekenis had.

lange(re) tijd. Op basis van hun inzicht hebben zij dan de conclusie getrokken dat in Judea een Koning van universele betekenis moest zijn geboren.

Ondanks veel onderzoek zijn wetenschappers er nog niet uit hoe magiërs hebben kunnen concluderen in Judea te moeten zijn voor de geboorte van een groot Koning. Daarover is nogal verschil van mening. 'Er is nog geen enkele astrologische tekst gevonden die ervoor kan hebben gezorgd dat wijzen uit deze streek op hun kameel sprongen om naar Judea te gaan', aldus John M. Steele, die geografische verwijzingen op astrologische kleitabletten bestudeerde. Maar de taal- en oudheidkenner Stephan Heilen liet op het congres in Groningen zien dat de Grieks-Romeinse astrologie interpretatiemodellen heeft die begrijpelijk maken wat er gebeurde.¹⁵ Maar het blijft onbekend hoe de magiërs nu precies concludeerden om naar Jeruzalem te moeten.

Er wordt wel gedacht, dat de magiërs wisten van de profetie van Bileam uit Numeri 24:7 'Er zal een ster voortkomen uit Jakob'. Zou hen dat via Daniël in Babel of via een van de vele Joden die daar waren blijven wonen, bekend kunnen zijn? Mattheüs noemt dit evenwel niet als vervulling van een profetie, wat hij elders wel vijftien keer doet en daar in zijn evangelie speciaal op uit is. De magiërs zelf verwijzen ook niet naar een profetenwoord en kennen ook de profetie van Micha 5:1 duidelijk niet. Bovendien, als vanuit hun positie (in het oosten) gezien een ster in Jakob opging, dan moest deze in het westen opkomen, wat niet kan.

Mogelijk doelt de Joodse historicus Flavius Josephus (37-100 n.Chr.) ook op de profetie van Bileam in zijn *De Joodse Oorlog*, 6. Zeker is dat niet. Dat geldt ook voor de Romeinse consul en historicus Tacitus (56-117 n.Chr.) die in zijn *Historiën* 5.13 melding maakt van de toenmalige verwachting van de komst van een wereldheerser uit Judea. Hetzelfde vinden we bij Suetonius (69-140 n.Chr.) in zijn *Vespasianus* 4.5. Verder waren er de Orakels van Hystaspes, dat is een verzameling profetieën die worden toegeschreven aan Hystaspes (7e eeuw v.Chr.), opvolger van de Perzische Zarathustra of Zoroaster (Grieks). Eén van de voorspellingen was dat er na de dood van Zoroaster een wereldredder, de Saoshyant zou verschijnen. Een messiasfiguur, die de wereld zou vernieuwen. Maar of dit voor de magiërs allemaal een rol speelde om te bepalen, dat er in Judea een koning is geboren met wereldwijde betekenis, zal wel altijd duister blijven.

Deze profetie van Bileam werd overigens vervuld in de komst van koning David, hoewel zij in later tijd Messiaans werd geduid. Hoewel er in de vroege kerk waren, die meenden, dat de magiërs deze profetie kenden en daarom naar Jeruzalem trokken, lijkt deze suggestie evenwel niet erg waarschijnlijk. De 'ster in Jakob' lijkt meer als beeldspraak bedoeld dan letterlijk.

Slot

Mattheüs 2:1-12 beschrijft eerder een natuurlijke dan een bovennatuurlijke ster. Maar wat de inzichten van de magiërs verder ook waren, welke ster of planeet het was en in welk jaar maakt uiteindelijk weinig uit. Zij zagen bepaalde verschijnselen, hadden een reden om te besluiten naar Jeruzalem te gaan vanwege de geboorte van een universele Koning en in hun beleving kwam hun interpretatie ook uit! De vele boeken en theorieën zullen waarschijnlijk nooit leiden tot een concreet antwoord op al die vragen die hierover te stellen zijn.

Versie 28122021/8

¹⁵ Steele en Heilen schreven resp. hoofdstuk 9 en 14 van het eerder genoemde boek *The Star of Bethlehem and the Magi* onder redactie van Peter Barthel en George van Kooten.